Rahvusvaheline LEADER koostööprojekt "GREENPARK"

Suveülikool Põhja-Portugalis LEADER tegevusgrupp ATAHCA piirkonnas Parque Nacional Peneda-Gerês & Parque Natural do Litoral Norte

02-08.05.2026

PROJEKTIJUHTIMISE ARUANNE

Koostas: Katrin Suursoo

15.05.2025

Sisukord

1. Tegevuse eesmärgi saavutamine 3
2. Tegevuse elluviimise sisuline aruanne 4
2.1. Tegevuste aruanne 2. mail 2026 4
2.2. Tegevuste aruanne 3. mail 2026 4
2.3. Tegevuste aruanne 4. mail 2026 6
2.4. Tegevuste aruanne 5. mail 2026 9
2.5. Tegevuste aruanne 6. mail 2026 12
2.6. Tegevuste aruanne 7. mail 2026 15
2.7. Tegevuste aruanne 8. mail 2026 22
3. Osalejate tagasiside 22
3.1. Küsimustiku vastused 22
3.2. Järeldused 29

1. Tegevuse eesmärgi saavutamine

Rahvusvaheline tegevus 3: Suveülikool Põhja-Portugalis.
Tegevuse eesmärk taotluses: Süvendada teadmisi ja ideid jätkusuutliku turismi majanduslikust jätkusuutlikkusest.
Fookusteema: Jätkusuutliku turismi majanduslik jätkusuutlikkus ja koostöö piirkondlike partneritega.
Sisu:

- Õppereis parimate praktikate ettevõtetesse.
- Partnerite arutelud.
- Töötuba.
- Loodusraja külastus ja kultuuriprogramm.

Tegevuse eesmärgi saavutamine:
Suveülikooli tegevus saavutas seatud eesmärgi märkimisväärselt laiemas ulatuses, kui algselt planeeritud. Taotluses sõnastatud eesmärk realiseerus nii sisuliste õppetegevuste, praktiliste näidete kui ka rahvusvahelise koostöö tugevnemise kaudu. Programmi ülesehitus võimaldas osalejatel mõista jätkusuutliku turismi majanduslikke aluseid nii kaitsealade kui ka kohalike kogukondade vaates, sidudes teooria praktiliste näidetega.

Majandusliku jätkusuutlikkuse teema avanes mitme nurga alt: kohalike ettevõtjate ärimudelite, kogukonnapõhiste algatuste, sertifitseerimissüsteemide, kaitsealade juhtimise ja turismivoo tasakaalustamise kaudu. Osalejad said põhjaliku ülevaate sellest, kuidas turism saab toetada piirkondlikku arengut, säilitades samal ajal looduskeskkonna ja kultuuripärandi. Erilise väärtusena tõi suveülikool esile, kuidas majanduslik jätkusuutlikkus ei tähenda pelgalt tulude teenimist, vaid tasakaalu leidmist kogukonna, looduse ja ettevõtluse vahel.

Eesmärgi saavutamisele aitas kaasa ka rahvusvaheline koostöö. Erinevate riikide LEADER-tegevusgruppide esindajad said jagada oma kogemusi, arutada ühiseid väljakutseid ning luua uusi koostööideid tulevasteks projektideks. Arutelud ja ühised töötoad lõid keskkonna, kus osalejad said võrrelda oma piirkondade praktikaid Portugali näidetega ning tuua kaasa uusi lahendusi oma kodupiirkondadesse. Suveülikool toimis seega mitte ainult õppereisina, vaid ka strateegilise koostööplatvormina, mis tugevdas partnerlussuhteid ja toetas projekti laiemat eesmärki – tõsta rahvusvahelise võrgustiku suutlikkust arendada kestlikku turismi.

Suveülikoolis osalesid Eestist Arenduskoda, Kodukant Läänemaa, Ida-Harju Koostöökoda ja Saarte Koostöökogu, Horvaatiast Medimurski doli I bregi ja Mura - Drava, Lätist Cesis District Rural Partnership, Portugalist ATAHCA ning Sloveeniast LAG Between Nanos and Snežnik ja Bogastvo Podeželja.

2. Tegevuse elluviimise sisuline aruanne

2.1. Tegevuste aruanne 2. mail 2026

Suveülikooli esimene päev oli peamiselt logistiline, kuid täitis olulist rolli kogu programmi õnnestumisel. Varahommikune väljalend ning mitmetunnine reis lõid osalejatele võimaluse juba teekonna jooksul omavahel tuttavaks saada ning arutada ootusi eesootavale programmile. Selline mitteametlik suhtlus on rahvusvaheliste koostööprojektide puhul oluline, sest loob aluse usalduslikule õhkkonnale ja tõhusale koostööle järgnevatel päevadel.

Porto linna külastus pärast saabumist pakkus esimese sissejuhatuse Portugali kultuuri- ja linnaruumi eripäradesse. Kuigi tegemist ei olnud programmi ametliku sisulise osaga, aitas see osalejatel mõista Portugali ajaloolist ja sotsiaalset konteksti, mis on oluline jätkusuutliku turismi majanduslike aspektide mõtestamisel. Porto arhitektuur, linnakeskkond ja kultuuriline mitmekesisus lõid tausta, millele järgnevate päevade sisutegevused loogiliselt toetuda said.

Õhtuks hotelli jõudmine võimaldas osalejatel reisiväsimusest taastuda ning valmistuda intensiivseks õppeprogrammiks. Esimese päeva sujuv korraldus tagas, et kõik osalejad said alustada sisulisi tegevusi värske ja keskendunud meeleoluga, mis on rahvusvahelise õppereisi edukuse seisukohalt oluline.

2.2. Tegevuste aruanne 3. mail 2026

Pühapäev, 03. mai 2026 - Braga ja Guimarães

Braga ja Guimarães on mõlemad ajalooliselt väga olulised linnad Põhja-Portugalis, nende areng on olnud erinev kuid mõlemad pakuvad häid näiteid sellest, kuidas kultuuripärandit saab tänapäeval kasutada piirkonna arengus.

Guimarães mõjub terviklikuma ja kompaktsema ajaloolise keskkonnana. Linna peetakse Portugali sünnikohaks ning selle ajalooline keskus on väga hästi säilinud. Jalutades linnas tekib tunne, nagu oleks astutud tagasi keskaega, kitsad tänavad, kivimajad ja väljakud moodustavad ühtse ja autentse miljöö. Selle keskseks sümboliks on Guimarãesi loss, mis on seotud Portugali riigi kujunemislooga ja esimese kuninga kujunemisega.

Ajaloolises kontekstis on huvitav ka see, et piirkonna elanikke on varasematel perioodidel nimetatud hispaanlasteks, mis peegeldab Pürenee poolsaare keerulist poliitilist ja kultuurilist ajalugu enne Portugali kui eraldiseisva riigi lõplikku kujunemist.

Tänapäeval on Guimarães suutnud oma pärandit väga teadlikult kasutada.

Linn kandis Euroopa kultuuripealinn 2012 tiitlit, mis andis tugeva tõuke nii kultuurielu kui ka turismi arengule. Lisaks on loodud lahendusi, mis toetavad kohalike kaasatust: näiteks on pühapäeviti mitmed vaatamisväärsused portugallastele tasuta külastamiseks, mis aitab siduda pärandit igapäevaeluga, mitte ainult turismiga.

Bom Jesus do Monte on tuntud palverännaku- ja vaatamisväärsus Braga lähedal. Tegemist on barokkstiilis kirikuga, mis paikneb mäe otsas ning on kuulus oma pika ja sümboolse trepistiku poolest. Trepp koosneb mitmest tasandist, mis kujutavad kristlikke voorusi ja teekonda vaimse puhastumiseni. Kirik valmis 18.–19. sajandil ning pakub lisaks religioossele tähendusele ka kauneid vaateid ümbritsevale maastikule. Kompleks kuulub ka UNESCO maailmapärandi nimekirja.

Braga puhul jäi silma eelkõige selle mitmekihiline ja elav linnakeskkond. Linnas on hästi näha erinevate ajastute kihistused, alates Rooma ajast kuni tänapäevani. Tüüpiline linnaruum koosneb kitsamatest tänavatest, mille ääres paiknevad hooned on sageli kaunistatud rõdude ja aknakastidega, rohelus ja lilled on osa igapäevasest linnapildist ning loovad hubase ja hoolitsetud atmosfääri. Selline detailirohke ja inimlik linnaruum muudab linna külastajale atraktiivseks ja meeldejäävaks.

Heaks näiteks linna ajaloolisest arengust on Braga katedraal, mida on ehitatud ja täiendatud eri ajastutel vastavalt sellele, kuidas rahastust parasjagu jätkus. See tähendab, et hoones on koos mitmed arhitektuuristiilid ning see peegeldab otseselt linna ajaloolist arengut ja muutuvaid võimalusi. Selline kihiline ehituslugu annab külastajale arusaama, et pärand ei teki korraga, vaid kujuneb ajas. Santa Bárbara aed on hästi kujundatud haljasala keset ajaloolist linna. See näitab, kuidas rohealad saab siduda kultuuripärandiga ning kasutada neid nii kohalike kui turistide jaoks puhke- ja elamusalana.

Braga ei ole aga ainult ajalooline linn, vaid ka selgelt tulevikku suunatud. Näiteks International Iberian Nanotechnology Laboratory toob linna kõrgtasemel teaduse ja innovatsiooni.

Kokkuvõttes võib öelda, et Braga esindab dünaamilist ja kihilist linnaruumi, kus ajalugu, rohelus, teadus ja religioon põimuvad, samas kui Guimarães pakub selget ja tugevat ajaloolist identiteeti, kus kogu linn toimib kui terviklik pärandikeskkond. Mõlemad lähenemised näitavad, kuidas kultuuripärandit saab teadlikult kasutada turismi arendamisel ja piirkonna identiteedi tugevdamisel.

Päeva kokkuvõtte koostasid Ele Tern ja Tiina Viirna.

2.3. Tegevuste aruanne 4. mail 2026

Fookus: maaettevõtlus, põllumajanduslik mitmekesistamine, geneetiliste ressursside säilitamine ja kestlikkus.

Päev algas seminariga. Tutvusime lähemalt ATAHCA piirkonna ja elluviidud koostööprojektidega. Seejärel saime ülevaate EUROPARC strateegia rakendamisest Peneda-Gerêsi rahvuspargis, tegevuskavast ja edenemisest.

Rühmatöö sisaldas 2 küsimust, olenevalt grupist:

1. Kuidas näidata ettevõtjatele EUROPARC sertifikaadi väärtust? Kuidas neid sertifitseerimise poole suunata?
2. Mis võiks motiveerida ettevõtteid alustama kestlikke tegevusi juba täna? Kuidas aidata ettevõtetel näha kestlikkust oma brändiloo osana, mitte lisakoormusena?

Projektijuht Katrin Suursoo korraldatud rahvusvahelised töögrupid lõid ajurünnaku käigus tähendused esitatud küsimustele tuginedes ja esitlesid oma arusaamu seminaril osalejatele Kokku tegutses viis gruppi. Arutelude keskmes oli küsimus, kuidas innustada ja toetada ettevõtteid EUROPARCi sertifitseerimist taotlema.

Tulemusena märgiti EUROPARCi ja kestlikkuse väärtuste, võimaluste ja kasu laialdasem tutvustus, teadlikkuse tõstmine ühiskonnas, mentorlus jm.

Haridusfarmi külastus Bragas
https://quintapedagogica.cm-braga.pt/

Quinta Pedagogica de Braga on õppe- ja keskkonnakeskus, õppefarm, mis asub endises talukompleksis, 2,5 hektarilisel maa alal linna kortermajade keskel.

Korraldab **hariduslikke tegevusi** (üle 50 programmi) peamiselt:

- lastele (lasteaed, algkool),
- erivajadustega inimestele,
- eakatele.

Õpetab läbi praktilise kogemuse:

- põllumajandust ja loomakasvatust, looduse mõistmist,
- keskkonnahoidu, säästlikke eluviise ja jätkusuutlikkust,
- traditsioonilisi oskusi (nt toiduvalmistamine, käsitöö),
- teadmisi mitmekesisusest,
- pärandkultuuri säilitamine, maaelu ja kohalike tavade elus hoidmine,
- aitab linnainimestel mõista loodust ja põllumajandust, lõimida linna ja maaelu,
- toetab erineva vanuse- ja sihtrühmade õppimist ning koostööd (nt lapsed + eakad).

Meil oli võimalus teha giidiga jalutuskäik ja kogeda selle õppefarmi olemust ja võimalusi. Saime vastused kohapeal tekkinud küsimustele. Lõpu aruteluring toimus siseruumides ja saime juua traditsioonilist ürditeed ja maitsta kohalikku traditsioonilist küpsist, mis maitsesid väga hästi.

Portugali Geenivaramu (Portuguese Germplasm Bank), Merelim S. Pedro
https://www.iniav.pt/bpgv

Portugali geenivaramu missiooniks on geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine, iseloomustamine, dokumenteerimine ja väärtustamine, et tagada bioloogiline mitmekesisus ja jätkusuutlik põllumajandustootmine nii praegu kui ka tulevikus, BPGV asutati Bragas 1977. aastal eesmärgiga saada taimede geneetilise mitmekesisuse säilitamise struktuuriks. Tänaseks on lisandunud loomse materjali kogumine ja säilitamine.

Portugali geenivaramu on tänapäeval üks maailma suurimaid geneetiliste ressursside säilitamise infrastruktuure, mille kogus on üle 47 000 proovi 150 liigist ja 90 perekonnast, hõlmates teravilju, maitsetaimi ja ravimtaimi, kiudtaimi, sööta, karjamaid ja aianduskultuure. Nüüdseks on lisandunud põllumajanduslike loomade geeni materjal.

Põllumajandusliku bioloogilise mitmekesisuse laia aluse säilitamine on säästva arengu seisukohalt oluline, arvestades selle tähtsust rahvatervise, toiduga kindlustatuse, rahvaste majanduse ja keskkonnakaitse seisukohalt.

Toidu ja põllumajanduse bioloogiline mitmekesisus on inimkonna jaoks üks olulisemaid loodusvarasid. Selle säilitamine ei ole valikuvõimalus, vaid vajadus ja vastutus nii ülemaailmsel tasandil kui ka iga riigi jaoks eraldi.

Lisaks põhjalikule tutvustusele geenipärandi teemal, tööprotsesside kirjeldusele, saime näha ja ehedalt kogeda laboratooriumi ruume, seadmeid ja geenimaterjali. Välitingimustes saime näha geenipärandit, mida säilitatakse taimedena. Tehnoloogia areng pakub geenivaramule avaramadvõimalusi nii materjali uurimisel kui ka sügavkülmutamiseks. Mõistsime, kui oluline on säilitada taimede ja loomade mitmekesisus ja põllumajanduspärand ja kuidas seda täpsemalt tagatakse.

Päeva kokkuvõtte koostasid Katrin Freyberg ja Ahto Neidek.

2.4. Tegevuste aruanne 5. mail 2026

Hommik algas projekti juhtgrupi kiire koosolekuga.

Mõned päevad enne reisi oli saabunud projekti järgmise sündmuse, sügisel Lätis toimuva kohtumise, kava. Seetõttu arutati selle sündmuse detaile. Lepiti kokku, et anname maikuu jooksul teada osalejate arvu, kuid kuna sündmuseni on mitu kuud aega, saadame täpsed nimekirjad enne sündmust. Läti tegevusrühma esindaja selgitas sündmuse maksumuse suurenemise põhjuseid, soov on pakkuda väga heal tasemel kava ning teiselt poolt on transpordi maksumus kallimaks läinud seoses kütuse hindade kasvuga, sellest ka hinna muutus. Eestlased sõidavad Riiga Lux Expressiga, teised partnerid saabuvad lennukiga. Lennujaama tuleb korraldaja vastu. Kõik partnerid on siiski valmis osalema ja lepiti kokku, et edaspidi proovitakse püsida planeeritud eelarve raames.

Peneda-Gerês Rahvuspargi külastus

Põhifaktid:
Park loodi 1971. aastal ja on Portugali ainus ning vanim kaitsealune rahvuspark. See katab 695,9 km², asudes Põhja-Portugalis Viana do Castelo, Braga ja Vila Reali maakondades. Koos Hispaania Baixa Limia–Serra do Xurési looduspargiga moodustab ta piiriülese biosfäärikaitseala, mille UNESCO tunnustas 2009. aastal.

Loodus ja elurikkus:
Park hõlmab iidseid metsi, majesteetlikke mägesid ja kristallselgeid jõgesid ning graniidist mäevorme, mis on aastatuhandete jooksul kujunenud looduslikeks mälestusmärkideks. Park on oluliseks elupaigaks

ohustatud liikidele – Ibeeria hundile, põdrale ja garrano-ponile (kohalik metshobusetõug) – ning lindudele nagu kuldkotkas.

Kultuuripärand:
Lisaks looduslikule väärtusele on pargis elus kultuuripärand: Lindoso ja Soajo külad kuulsate ühiste viljasalvedega, samuti brandad (suvised mägiasupad) ja inverneirad (talvised orgudes asuvad elupaigad). Pargis on säilinud ka megaliitsed nekropolid, Rooma teedevõrgu jäljed, lossid, veskid ja terrassitud põllumaad.

Kaitsekorraldus:
Park on saanud PAN Parks sertifikaadi – selle on pälvinud vaid 11 Euroopa parki, mis edendavad looduskaitse, külastajate haldamise ja ökoturismi säästvat strateegiat. Kogu 697 km² on asustatud, kuid rangelt reguleeritud, et ökosüsteemi pidevalt järelevalvata ja hoolikalt majandada.

Gerêsi kogemusest saab Eestile mitmeid praktilisi õppetunde:

1. Piiriülene koostöö – Gerês ja Hispaania looduspark moodustavad ühise UNESCO biosfäärikaitseala. Eesti saaks sarnaselt tugevdada koostööd Läti ja Soome kaitsealadega (nt Soome lahe piirkond).
2. Inimene ja loodus koos – Gerêsis elab pargis ~22 küla, kuid range tsoneerimine tagab looduse säilimise. Eesti rahvusparkides (Lahemaa, Soomaa) on sarnane lähenemine osaliselt kasutusel, kuid kogukondade kaasamist saaks tihendada.
3. Hooajalisuse juhtimine – Gerêsis on suvine ülerahvastatus tõsine probleem. Eesti saaks ennetavalt arendada külastusjuhtimise süsteeme (broneerimisplatvormid, liikluskoormuse hajutamine), enne kui probleemid teravamaks muutuvad.
4. Kultuuripärandi lõimimine looduskaitsesse – Gerêsis on Rooma teed, külaarhitektuur ja karjakasvatustava osa pargi identiteedist. Eestis saaks Lahemaal või Matsalus veelgi tugevamalt siduda mõisapärandit ja rannarahva kultuurilugu looduskaitsega.
5. Ökoturismi sertifitseerimine – PAN Parks tüüpi sertifikaat annab rahvusvahelise nähtavuse ja sunnib hoidma kõrget standardit. Eesti kaitsealad võiksid taotleda sarnaseid rahvusvahelisi tunnustusi turismi kvaliteedi tõstmiseks.

Peale lõunat toimus **seminar-arutelu**, kus Peneda-Gerês rahvuspargi arendusühingu esindaja andis ülevaate kahest säätlikkusele suunatud märgisest, mis on Portugalis kasutusel- Europark ja Natural.

Natural on Portugli enda märk, mis on seotud kaitsealadega ja edendab loodusturismi. Märki haldab ICNF(Looduskaitse ja metsade Instituut). Keskendutakse kohalikele toodetele, teenustele ja kogemustele, suunatud on nii kohalikele, kui ka rahvusvahelistele turistidele.

EUROPARC-jätkusuutlik turism kaitsealadel on Euroopa säästva turismi sertifikaat, mille on välja töötanud EUROPARC Föderatsioon, Seda rakendatakse kogu Euroopas, keskendutakse säästva turismi planeerimisele ja haldmisele kaasates sihtrühmi (ettevõtted, ametiasutused).

Natural märgis reklaamib turismitooteid Portugalis, EUROPARC tagab säästva majandamise tavasid laiemal Euroopa tasandil. Märgid saavad toimida samaaegselt ja teineteist täiendada.

Pärast ettekannet toimus ühine arutelu maaelu teemadel. Üle Euroopa on väga suureks probleemiks noorte maalt lahkumine. Arutati kas ja mida saaksime teha, et noored maalt ei lahkuks või pärast õpinguid maale tagasi tuleksid.

Ponte de Lima ajaloolise keskuse külastus
Ponte de Lima on üks Portugali vanimaid linnu, mille ajalugu ulatub tagasi Rooma aega. Linna nime annab kuulus kivisild üle Lima jõe, mille algupärane osa pärineb roomlaste ehitustööst. Roomlased rajasid siia olulise ülekäigu oma sõjateel, kuid legendi järgi kartsid sõdurid jõge, sest arvasid seda olevat müütiline unustuse jõgi Lethe. Hiljem, keskaajal ehitati sillale juurde gooti stiilis kaared, mis annavad sellele tänapäevase ilme. Ajalooline keskus on täis kitsaid tänavaid, kivimaju ja kirikuid, mis peegeldavad linna rikkalikku minevikku.

Ponte de Lima oli oluline kaubanduse ja liikumise sõlmpunkt Põhja-Portugalis. Tänapäeval on linn tuntud oma rahuliku atmosfääri, kaunite jõeäärsete vaadete ja hooldatud parkide poolest. Igal aastal toimuvad siin traditsioonilised laadad ja festivalid, mis hoiavad elus kohalikke kombeid.

Linn on ka populaarne peatuspaik Santiago palverännuteel.

Ponte de Lima ühendab oskuslikult oma ajaloolise pärandi ja tänapäevase elu, pakkudes külastajatele nii ajalugu kui ka looduse ilu.

Päeva kokkuvõtte koostasid Merle Pussak, Sille Noor, Tanel Talve ja Uno Silberg.

2.5. Tegevuste aruanne 6. mail 2026

Cabril Eco Rural - Paula talu
Hommikupoole külastasime Cabril Eco Rurali elustiilitalu, kus meid ootas linatöötuba ja kohaliku toorainega talulõuna. Perenaine Paula on Peneda-Gerêsi rahvuspargi kultuuripärandi hoidja — Lissabonis sündinud, kuigi tema juured ulatuvad mitu põlvkonda just sellesse mägipiirkonda. Neliteist aastat tagasi kolis ta linnast lõplikult tagasi, soovides elada looduslähedasemat elu ja rajada ökoturismitalu.
Linatöötoa idee sündis Paula soovist hoida kohalikku pärimust elavana, ilma rahvusparki häirimata. Ta käis kohalike vanemate naiste juures, õppis nende käest lina valmistamise iidseid oskusi ja talletas need teadmised. Nüüd annab Paula seda oskust edasi nii kohalikele lastele kui ka turistidele.

Töötoa käigus näitas Paula lina töötlemise erinevaid etappe, põimides traditsioonilist ja kaasaegset lähenemist. Lina tõmmatakse maa seest välja tervelt, seejärel eraldatakse seemned — seemned kasutatakse järgmise aasta külviks ja seemnekestadest valmistatakse padjatäidet. Põnev oli kuulda, et juba ammu istutati lina maisi kõrvale, sest nii kasvas see paremini. Tänapäeval nimetatakse seda permakultuuriks, vanasti oli see lihtsalt talupoja tarkus.

Paula on teadlikult loobunud rahalistest toetustest. Selle asemel hindab ta inimeste panust ja kaasalöömist — see on tema väärtussüsteemi keskmes.

Kuna talus pole elektrit, valmistati kogu grupi lõuna lahtisel tulel väliköögis. Toidu valmistamisse oli kaasatud kogu naispere, vanaemast lasteni. Lauas olid kohalikud oliivid, traditsiooniline vorst, lambaliha, keedukartulid ja oad — tüüpiline Portugali maaköök oma kõige ehedamal kujul.

Paadisõit ja Gerêsi mägiküla
Pärastlõunal sõitsime paadiga Rio Cávado tehisjärvel ja peatusime põgusalt väikeses Gerêsi mägikülas. Piirkond on tuntud oma kristallselgete ojade, termaalveeallikate (Termas do Gerês) ja iidsete külade poolest — ideaalne paik aeglaseks turismiks.

Keen Tours — kogukonnapood ja tegevuskeskus
Õhtupoole külastasime Keen Toursi kogukonnapoodi ja tegevuskeskust, kus eestvedaja tutvustas oma reisikorraldusettevõtte tegemisi. Keen Tours on perefirmana toimiv ökoturismiettevõte Põhja-Portugali Peneda-Gerêsi rahvuspargis (UNESCO biosfäärikaitseala) ning pakub giidiga loodus-, jalgratta- ja kultuuripärandi retki. Iga elamuse aluseks on sügav austus looduse, kohaliku elulaadi ja mägikogukondade vastu.

Ettevõte on sertifitseeritud rahvusvahelise **biosfääri tunnustuse** programmiga, mis on otseselt seotud ÜRO säästva arengu eesmärkidega. Tegu on struktureeritud, mõõdetava ja läbipaistva lähenemisega,

mitte pinnapealse "rohelise turundusega". Keen Tours teeb koostööd teadusasutustega bioloogilise mitmekesisuse ja maastikuhoolduse projektides ning toob uusimad teadmised otse turismitoodetesse. Nende algatus edendab kohalikke väiketootjaid, käsitööd ja regionaaltooteid — kõike lühikeste tarneahelate ja õiglase kaubanduse põhimõttel. Reisijaid ei panda lihtsalt vaatleja rolli: neid kaasatakse aktiivselt kohalikku ellu traditsiooniliste tegevuste kaudu nagu karjakasvatus ("Shepherd For a Day"), leivaküpsetamine ja ühismaade haldamise tutvustamine.

Õhtusöök Gerês Equi'Desafios turismitalus
Päeva lõpetasime õhtusöögiga kohaliku reisikorraldaja Miguel Faria juures. Saateks esines folkmuusikagrupp, kus laulsid kõrvuti väikesed lapsed ja vanemaealised. Repertuaaris olid vanad rahvalaulud, mida varem lauldi põllutöö kõrvale, et igavust peletada ja töömeelt hoida.

Mida saame eestlastena sellest päevast õppida?
1. **Pärimust kantakse edasi inimeste, mitte muuseumide kaudu.** Paula linatöötuba näitab, et kultuuripärand jääb elama siis, kui keegi võtab vastutuse ja seob selle igapäevase külalislahkusega. Eestis on samasuguseid varjul olevaid oskusi (linakasvatus, taimevärvimine, sepatöö, leivaküpsetamine) palju — tarvis on lihtsalt inimest, kes need käest võtab ja külalistele avab.
2. **Mitme põlvkonna kaasamine annab kogemusele hinge.** See, et Paula juures küpsetasid lõunat lapsest vanaemani, ja et õhtusöögil esinesid samamoodi kõik vanusegrupid, on kogemus, mida ükski "professionaalne" pakkuja järele ei tee. Eesti mõisaturismis ja talumajutuses tasub teadlikult kaasata pere ja kogukonna inimesi, mitte ainult palgalist personali.
3. **Vähem on rohkem — lahtine tuli, elektrita köök, aeglane tempo.** Mugavuste puudumine pole defekt, vaid eristumise allikas. Linnainimene tahab kogeda midagi, mida tema igapäev ei paku. Eesti

kontekstis tähendab see julgust pakkuda nõksu lihtsamat: ahjuleiba küpsetamine, suitsusaun, õuetuli, käsitsi tehtud asjad.

4. **Rahvusvaheline sertifikaat annab usaldust välisturul.** Keen Toursi Biosphere-sertifikaat on müügiargument eelkõige välismaalastele, kes ei tunne kohalikku konteksti. Eesti ettevõtjatel tasub kaaluda Green Key, Europarc või Biosphere'i taotlemist.
5. **Ühenduse loomine maastikuga, mitte selle "tarbimine".** Keen Toursi sõnum on, et turist peab maastikku **mõistma**, mitte ainult vaatama. Sama põhimõte sobib Matsalu konteksti suurepäraselt: linnuvaatlus pole pelgalt liikide loendamine, vaid lugu rändest, kohalikest peredest, märgalade taastamisest ja Läänemere ökosüsteemist.
6. **Aeglane turism kui positsioneerimisstrateegia.** Gerêsi piirkond on tahtlikult positsioneeritud "slow tourismi" sihtkohaks. Eesti läänerannik (Matsalu, Haapsalu, Pärnumaa rannikuäärsed alad) on selleks samuti looduslikult ette valmistatud — küsimus on, kas suudame seda kollektiivselt brändilooks koondada, mitte üksikute majade kaupa konkureerida.
7. **Folkmuusika kui maitseelamuse osa.** Õhtusöök kohaliku muusika saatel pole "esinemine" — see on osa söögielamusest. Eesti pärimusmuusika, regilaul ja kohalik folkloor on sama tugev pluss, mida tasub teadlikult lõimida nii peoõhtute kui seminaride menüüsse. Altmõisas oleks see näiteks loomulik osa igal aastaajal, ning oleme seda varasemalt põgusalt ka katsetanud. Saime sellest julgust juurde jätkata.

See päev näitas, et tõsiseltvõetav ökoturism ei ole tehnoloogia või sertifikaadi küsimus — see on inimeste, lugude ja austuse küsimus, mille raami ümber saab ehitada nii pärimuse, kogukonna kui ka kestliku majandusmudeli.

Päeva kokkuvõtte koostasid Anna-Regina Kabral ja Nele Sõber.

2.6. Tegevuste aruanne 7. mail 2026

Neiva jõe keskkonnaorganisatsioon

Neiva jõe orus tegutseb keskkonnaorganisatsioon Associação Rio Neiva – Defesa do Ambiente. Tegemist on 1989. aastal loodud mittetulundusühinguga, mille eesmärk on Neiva jõeoru looduse ja kultuuripärandi hoidmine ning keskkonnateadlikkuse suurendamine. Organisatsioon tegutseb Esposende piirkonnas ning ühendab looduskaitse, kogukonnatöö, hariduse ja kestliku turismi.

MTÜ korraldab keskkonnahariduse programme, töötubasid ja kogukonnaüritusi ning arendab loodus- ja aktiivturismi tegevusi, nagu kanuu-, SUP- ja matkaprogrammid. Nende projektid keskenduvad kohaliku identiteedi tugevdamisele, avaliku ruumi arendamisele ja kogukonna kaasamisele. Näiteks projektid “Minante” ja “Neiva Flows” ühendavad looduse, kultuuri ja loovlahendused, et muuta jõeäärne ala atraktiivsemaks nii kohalikele kui külastajatele.

MTÜ korraldab aastas ligi 500 erinevat tegevust aastas, millest võtab osa ca 9000 inimest.

Organisatsiooni tegevus on hea näide sellest, kuidas keskkonnakaitset, kogukonnaalgatusi ja kestlikku turismi saab arendada ühtse tervikuna.

Peale ühingu tegevuste tutvustust ol meilei tegevusteks ette valmistatud 4 töölauda erinevate loodusega seotud teemade tutvustuseks ning ühine matk mööda matkarada Atlandi ookeani äärde.

Neiva jõe suue ja Atlandi ookean

Neiva jõe suue ja Atlandi ookeani rannik on Esposende piirkonna üks olulisemaid loodusmaastikke. Neiva jõgi suubub ookeani laia ja looduslikult säilinud suudmealana, kus kohtuvad magevesi, ranniku-madalikud, luidestik ja ookean. Ala on oluline elupaik paljudele linnu- ja taimeliikidele ning kuulub kaitstavate loodusväärtuste hulka.

Jõesuudme piirkonda iseloomustavad liikuvad liivaluited, rannaniidud ja märgalad, mis aitavad kaitsta rannikut erosiooni eest ning loovad elupaiku rändlindudele ja veeliikidele. Piirkonnas on rajatud mat-karajad ja vaatepunktid, mis võimaldavad loodust kogeda ilma keskkonda kahjustamata.

Atlandi ookean mõjutab tugevalt kogu piirkonna maastikku ja eluviisi. Tugevad tuuled, looded ja avatud rannajoon kujundavad pidevalt rannikut ning annavad piirkonnale erilise loodusliku iseloomu. Samal ajal on ookean kohaliku identiteedi oluline osa – seotud kalanduse, rannakultuuri ja tänapäeval üha enam ka loodus- ja aktiivturismiga.

Õppereisi käigus oli hästi näha, kuidas Neiva jõe suuet ja ranniku looduskeskkonda kasutatakse kestliku turismi arendamisel. Külastajatele suunatud tegevused, nagu matkarajad, vaateplatvormid, loodusretked ja keskkonnaharidus, on seotud piirkonna loodusväärtuste hoidmisega ning aitavad tuua külastajaid looduskeskkonda koormamata.

Esposende Keskkonnahariduse Keskus
Esposende Keskkonnahariduse Keskus **Centro de Educação Ambiental** tegutseb Esposende Ambiente eestvedamisel. Centro de Educação Ambiental on Esposende piirkonna keskkonnahariduskeskus, mille eesmärk on suurendada elanike ja külastajate teadlikkust keskkonnast, loodusressursside hoidmisest ja kestlikest eluviisidest. Keskust haldab kohaliku omavalitsuse ettevõte Esposende Ambiente, mis vastutab piirkonnas vee-, jäätme- ja keskkonnakorralduse eest. Keskus ühendab praktilise keskkonnahariduse, kogukonnatöö ja looduse tutvustamise.

Keskuse tegevus keskendub eelkõige koolidele ja noortele, kuid programmid on suunatud ka peredele, kogukondadele ja külastajatele. Korraldatakse õppepäevi, töötubasid, loodusretki ja praktilisi tegevusi, kus käsitletakse näiteks vee säästmist, jäätmete liigiti kogumist, ringmajandust, kliimamuutusi, elurikkust ja rannikuökosüsteeme. Õppetegevused on üles ehitatud võimalikult praktiliselt ning seotud kohaliku looduskeskkonnaga.

Oluline osa keskuse tööst on piirkonna loodusväärtuste tutvustamine. Esposende rannikuala, luidestik, jõed ja märgalad on osa Natura 2000 võrgustikust ning keskus kasutab neid alasid aktiivselt õppekeskkonnana. Programmid aitavad mõista, kuidas inimtegevus mõjutab rannikut ja veekeskkonda ning kuidas looduskeskkonda igapäevaste valikutega paremini hoida.

Lisaks haridustegevusele korraldab keskus kampaaniaid ja kogukonnaüritusi, mis kaasavad kohalikke elanikke keskkonnateemadesse. Näiteks viiakse läbi koristusaktsioone, puude istutamisi, loodusvaatlusi ja teavituskampaaniaid jäätmete vähendamise või vee säästmise teemadel. Keskuse roll ei ole ainult teadmiste jagamine, vaid ka inimeste aktiivne kaasamine keskkonnahoidu. Üks põnev viis, kuidas lastele keskkonnaharidust jagatakse, on läbi nukuteatri etenduste.

Õppereisi vaates oli keskuse tegevus hea näide sellest, kuidas keskkonnaharidust kasutatakse piirkonna kestliku arengu tööriistana. Haridus, kogukond ja turism on seotud üheks tervikuks ning looduskeskkonda käsitletakse piirkonna olulise väärtuse ja identiteedi osana.

Portugali palverännutee – Portuguese Coastal
Portugali Coastal Camino ehk Portugali rannikutee on üks Santiago de Compostela palverännaku populaarsemaid marsruute. Tee algab enamasti Portost ning kulgeb mööda Atlandi ookeani rannikut läbi väikeste kalurikülade, rannalinnade ja loodusalade Hispaania suunas. Marsruut ühendab omavahel kultuuripärandi, kohaliku elu ja ranniku looduse ning on viimastel aastatel kiiresti populaarsust kogunud ka nende seas, kes ei liigu teel religioossetel põhjustel, vaid otsivad aeglast ja vahetut reisimiskogemust.

Rannikutee eripära on selle vahelduv maastik. Teekond kulgeb promenaadidel, laudteedel, rannaradadel ja väikestes külades otse Atlandi ookeani ääres. Paljudes kohtades on tee seotud kohalike kogukondade ja väikeettevõtetega ning palverändurid kasutavad kohalikke kohvikuid, poode ja majutuskohti. Seetõttu on Caminost saanud oluline piirkondliku turismi ja kohaliku ettevõtluse toetaja.

Oluline osa Camino kogemusest on **alberged ehk palverändurite hostelid.** Need on lihtsad ja taskukohased majutuskohad, mis on mõeldud eelkõige jalgsi või rattaga liikuvatele palverändurite. Alberged võivad olla kohalike omavalitsuste, kirikute, MTÜde või eraettevõtjate hallatavad. Tavaliselt on tegemist ühismagamistubadega, kus on olemas pesemisvõimalused, köök või ühine puhkeala.

Alberged ei ole ainult majutuskohad, vaid oluline osa Camino sotsiaalsest kultuurist. Need loovad võimaluse kohtuda teiste rändurite, jagada kogemusi ja liikuda aeglasemas rütmis. Paljud väiksemad kogukonnad on albergete kaudu saanud võimaluse tuua külastajaid piirkondadesse, kuhu tavaturism sageli ei jõua. Portugalis on viimastel aastatel investeeritud nii avalike kui eraalbergete arendamisse ning Caminoga seotud teenused on muutunud paljude rannikuäärsete piirkondade jaoks oluliseks majanduslikuks võimaluseks.

Reisil tutvuslime ühe tüüpilise albergega S.Miguel Marinhas, mida haldab kohalik Punane Rist.

Anu Lomp andis ülevaate Eestisse rajatavast Olaviteest, millega on algust tehtud Saaremaal, kus on kaardistatud esmane raja idee ja jõutud maaomanikega läbirääkimiste etappi. Teekonna rajamine ja selle

lähedusse jäävate ettevõtjate võrgustiku loomine on Saarte Koostöökogu oluline tegevusfookus rahvusvahelises projektis Greenpark.

Viana do Castelo
Viana do Castelo on ajalooline sadamalinn Põhja-Portugalis Atlandi ookeani ja Lima jõe ääres. Linn on tuntud tugeva merenduspärandi, hästi säilinud vanalinna ja rannikumaastike poolest ning seda peetakse üheks Portugali atraktiivsemaks väiksemaks linnaks.

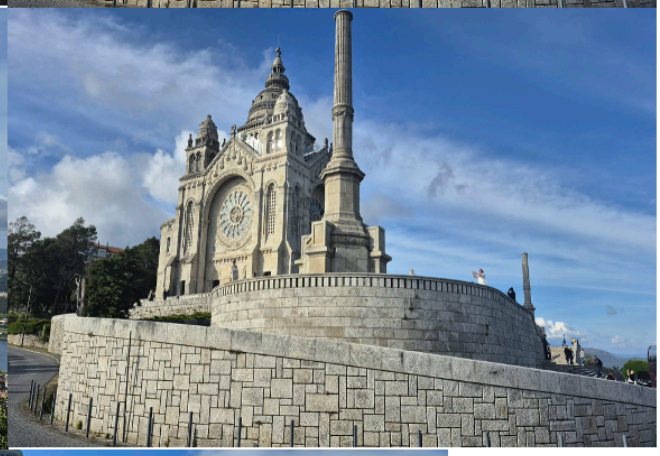
Viana do Castelo kujunes oluliseks sadama- ja laevaehituskeskuseks juba keskajal ning merendus mõjutab linna identiteeti tänaseni. Vanalinnas on palju renessansi- ja barokkstiilis hooneid, kitsaid tänavaid ja ajaloolisi väljakuid. Linna keskuseks on Praça da República väljak koos ajaloolise raekoja ja purskkaevuga.

Linna üks tuntumaid sümboleid on mäe otsas asuv **Sanctuary of Santa Luzia kirik** ja vaateplatvorm, kust avaneb vaade linnale, Lima jõele ja Atlandi ookeanile. Sinna pääseb nii autoga kui funikulööriga.

Viana do Castelo on oluline peatuspaik ka Portugali Coastal Caminol. Linn ühendab aktiivse sadama, ranniku, kultuurisündmused ja aeglase rändamise kultuuri. Piirkonnas on populaarsed surfamine, lohesurf, matkarajad ja rattateed ning linn panustab tugevalt kestlikku turismi ja avalikku ruumi.

Linna ümbruses paiknevad pikad liivarannad, luidestik ja loodusrajad, mis seovad linnakeskkonna otse ookeaniga. Õppereisi vaates oli hästi näha, kuidas Viana do Castelo ühendab ajaloolise linnaruumi, ranniku looduskeskkonna ja tänapäevase turismiarenduse üheks tervikuks.

Päeva kokkuvõtte koostasid Anu Lomp ja Terje Aus.

2.7. Tegevuste aruanne 8. mail 2026

Suveülikooli viimane päev oli pühendatud tagasisõidule, kuid kujunes sisuliselt oluliseks refleksiooni- ja koostööpäevaks. Varahommikune väljasõit Porto lennujaama ning sellele järgnenud mitmetunnine reisiperiood lõid loomuliku keskkonna, kus osalejad said rahulikult läbi arutada nädala jooksul kogetut, jagada muljeid ning sõnastada esimesi ideid edasiseks koostööks.

Lennujaamas ja lennureiside ajal toimusid mitmed sisukad arutelud Eesti tegevusrühmade – Arenduskoja, Ida-Harju Koostöökoda, Saarte Koostöökogu ja Kodukant Läänemaa – esindajate vahel. Arutelud keskendusid sellele, milliseid Portugali praktikaid oleks võimalik kohandada Eesti oludesse, millised teemad vajavad täiendavat uurimist ning milliseid koostöövõimalusi võiks arendada järgmistes projektietappides. Eraldi käsitleti ka sügisel Lätis toimuva kohtumise ettevalmistust ning seda, kuidas Portugali kogemused võiksid toetada järgmise rahvusvahelise sündmuse sisulist ülesehitust.

Refleksioon näitas, et osalejad hindasid kõrgelt nii Portugali kogukonnapõhiseid algatusi, kaitsealade juhtimismudeleid kui ka ettevõtjate rolli kestliku turismi arendamisel. Mitmed osalejad tõid välja, et Portugali näited aitasid paremini mõista, kuidas siduda majanduslik jätkusuutlikkus kogukonna identiteedi ja kultuuripärandi hoidmisega – teema, mis on oluline ka Eesti maapiirkondade arengus.

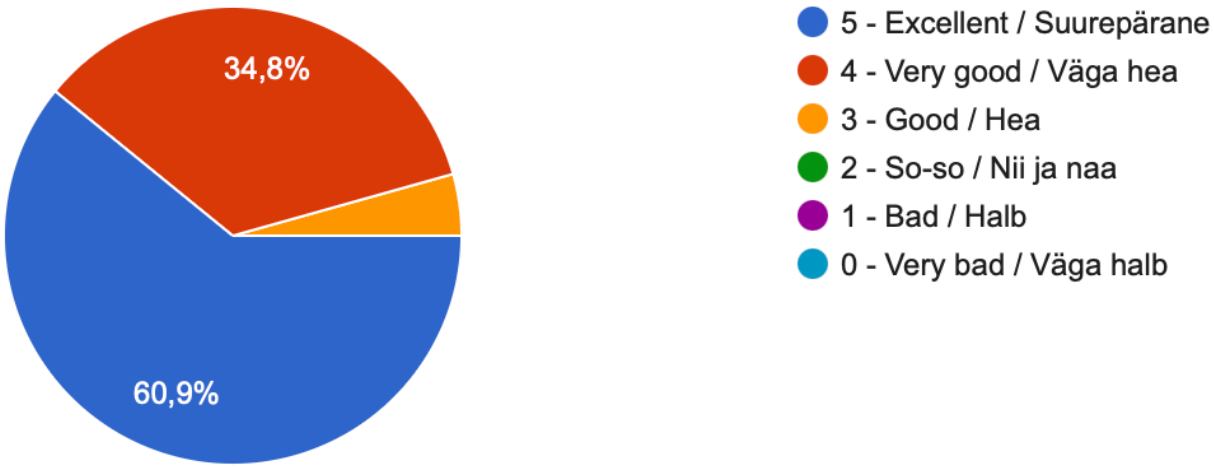
Kojusõit ei olnud seega pelgalt logistiline tegevus, vaid oluline osa õppereisi tervikust. See võimaldas osalejatel struktureerida oma mõtteid, sõnastada esialgseid järeldusi ning tugevdada partnerlussuhteid, mis on rahvusvahelise koostööprojekti jätkusuutlikkuse seisukohalt võtmetähtsusega.

3. Osalejate tagasiside

3.1. Küsimustiku vastused

Küsimustikule vastas 23 inimest ehk üle poolte Eestis, Horvaatia, Läti ja Sloveenia osalejatest.

1. Hinda, kuidas oled rahul suveülikooli korraldusega üleüldiselt?

2. Kommenteeri oma eelmist hinnangut.

- Programm oli mitmekülgne ja huvitav, kõik sujus.
- Vahelduslik programm, mis pakkus kõigile osapooltele vajalikku infot
- Hea oleks olnud, kui programm oleks sisaldanud kohalike ettevõtete külastusi.

- Üldises plaanis kõik sujus, kava oli vaheldusrikas ja hästi kokku pandud. Natuke paremini oleksid võinud tegevused olla lahti kirjutatud. Näiteks kui pikk matk, või et liigume looduses, soovitame mugavaid jalatseid jne.
- Hästi läbi mõeldud ja organiseeritud reis, milles oli võimalik omandada uusi teadmisi ja luua uusi kontakte kestliku turismi valdkonnas. Programmi osad olid mitmekesiselt valitud, miks pakkus kõigile osalejatele tervikliku pildi, mitte ei keskendunud näiteks ainult ettevõtjatele või ainult riigipoolsele osale.
- Kõik oli väga hästi organiseeritud ja sujus. Programm oli huvitav, mitmekesine ja asjakohane. Kogu praktiline pool oli selge ja osalejatele seetõttu lihtne.
- Suveülikooli üldine korraldus oli väga professionaalne ja hästi läbi mõeldud. Programmis oli hea tasakaal ametliku osa, võrgustumise ja vabamate arutelude vahel. Kommunikatsioon ning logistiline korraldus toimisid kogu ürituse vältel sujuvalt ja selgelt.
- Rohkem ettevõtjate külastusi, vähem sööki.
- Reis oli läbimõeldult korraldatud, huvitavad kohad ja külalislahke vastuvõtt. Näha oli, kuidas korraldajad pingutasid ja sujuvaid muudatusi tegid programmis.
- Väga hästi organiseeritud, Kohtade külastused olid paigas, palju saime teada koostöö partnerite tegevustest ja toimetamistest ja tuleviku plaanidest.
- Ajakava hästi planeeritud, huvitavad kohad.
- Hästi korraldatud, huvitav praktika, suurepärane giid.
- Kogu programm oli väga hästi korraldatud nii sisuliselt kui ka logistiliselt. Osalejate heaolu oli tagatud. Mitmekesisusele ja kestlikkusele keskenduv programm pakkus õppijatele sisukaid aruteluvõimalusi, mis aitavad neil hiljem oma tegevusi kodus paremini juhtida.
- Olin suveülikooli korraldusega väga rahul. Programm oli hästi struktureeritud, informatiivne ja mitmekesine, ühendades teoreetilised loengud, töötoad ja õppekäigud. Korraldajad tagasid suurepärase tegevuste koordineerimise, kvaliteetsed ettekanded ja hea kommunikatsiooni kogu programmi vältel. Õppekäigud ja praktilised näited andsid väärtuslikku ülevaadet säästvast maaelu arengust, kaitsealade haldamisest ja kestlikest turismipraktikatest.
- Väga hästi korraldatud programm. Sisaldas mitmekesiseid kohti ja erinevaid tegevusi.
- Õhtuti oli liiga vähe vaba aega.
- Väga hea, Miguel tegi oma tööd suurepäraselt.
- Õppereis oli suurepärane. See näitas häid praktikaid, mida saame rakendada säästva maaturismi arendamisel oma piirkonnas.
- Kõik oli suurepäraselt korraldatud ning külastatud kohad olid huvitavad ja inspireerivad.
- Korraldus oli väga hea. Võib-olla oli osalejate jaoks veidi liiga vähe interaktiivseid töötubasid.
- Üldiselt olin suveülikooli programmiga väga rahul. Korraldus oli suurepärane, sisu väga rikkalik ja mitmekesine ning külastused ja tegevused olid väga informatiivsed ja inspireerivad.
- Samal ajal oli ajakava üsna intensiivne ja nõudlik, eriti koos reisimisega. Minu arvates oleks programm olnud veelgi nauditavam, kui seda oleks lühendatud vähemalt ühe päeva võrra, sh reisikorraldus.
- Viimasel päeval oli juba märgata teatavat närvilisust meie grupis, sest programm oli väga tihe ja paljud meist said üha enam teadlikuks kodus ootavatest töö- ja eraelukohustustest.
- Heade praktikate nägemine oli minu jaoks väga huvitav. Sain palju uut teada ja kohtasin põnevaid inimesi. Ka maastikud ja linnad, mida külastasime, olid väga ilusad.

3. Mis sulle suveülikooli raames kõige rohkem meeldis?

- Korraldus.
- Piirkond ise, hea seltskond -huvitavad inimesed.
- Keeruline on kõige meeldivamat välja tuua. Minimalistlik külake oli huvitav, erinevad õppeprogrammid, mida korraldatakse.
- Kaitsealade juhtimismudel, kuna huvigruppidega koostöö on ka meil aktuaalne

- Kogemuste vahetus kolleegidega. Õppereisid ja väljasõidud külastuskohtadesse olid samuti põnevad.
- Alati on põnev näha kuidas teised piirkonnad toimetavad. Väga hea meel oli näha kui palju panustatakse loodusharidusse. Oluline ka teiste Eesti tegevusrühmadega kohtumine ja Eesti ettevõtjate võrgustumine, Eestis enamasti kiire ja kiirustatakse oma toimetuste juurde.
- Kuigi kõik programmi osad meeldisid mulle väga, siis kõige meeldejäävam oli Neiva jõe keskkonnaühenduse ja ookeaniäärse rahvuspargi külastus, puhtalt kuna loodus oli nii muljetavaldav ning keskkonnahoidu võetakse sealsetel aladel väga tõsiselt. Väga meeldejääv oli ka folklauluõhtu oma eheduses.
- Loodushariduskeskuste, ökofarmi, geenipanga ja rahvuspargi külastus, paadisõit, kultuuriline õhtu Migueli juures. Katrini poolne superkorraldus ning Migueli giidimine ja oskus luua vaba õhkkond. Teiste osalejatega, sh ettevõtjatega suhtlemine ja kogemuste vahetamine.
- Kõige väärtuslikum oli võimalus vahetada praktilisi kogemusi eri piirkondade ja riikide osalejatega. Samuti meeldisid väga praktilised näited ja kohapealsed külastused, mis andsid päris inspiratsiooni ja reaalseid mõtteid, mitte ainult teoreetilist infot.
- Networking, suhtlus.
- Uued kontaktid, Portugali mitmekesisus, köök, inimesed. See kui südamega kõik oma asja ajavad.
- Mulle meeldis, et meile tutvustati Portugali ajalugu ja tänapäeva. Meeldis toitlustamine, mis oli väga hästi organiseeritud ja põhines kohalikul toorainel ja traditsioonidel. Mulle meeldis ka nende ajaloo tutvustus läbi väikeste makettmajade. Meil eestil oleks õppida, et ei pea ajalugu näitama talude täissuuruses.
- Näidete mitmekesistamine.
- Pilk ettevõtjate headele praktikatele.
- Saime tundma õppida Portugali piirkondi, mida tavaturist tavaliselt ei näe, kuid mis on maaturismi oluline osa.
- Mitmekesine programm: loodusobjektide külastused, kohtumised kohalike ettevõtjatega, kohalik toit.
- Portugali lähenemise tundmaõppimine kestliku turismi juhtimisele, osalejate omavaheline võrgustumine.
- Soovin eriti kiita Migueli, kes osutus tõeliselt suurepäraseks võõrustajaks.
- Lisaks rikkalikule programmile ja paljudele huvitavatele kohtadele avaldas mulle kõige suuremat muljet Eco Rural Cabril ning samuti ookeani külastus.
- Oli imeline luua uusi kontakte ja kohtuda taas vanade tuttavatega. Meil on ühine väärtusruum; koos õppides kujundasime suuremat üksteisemõistmist ja usaldust, mis aitab meil oma tegevusi kodus paremini juhtida. Kõik külastatud kohad, kõik söögikogemused, kogu bussiga läbitud loodus, kohatud ettevõtjad – kõik see pakkus rikkalikku ja mitmekesist kogemust, mis moodustab inimese jaoks tervikliku arusaama.
- Mulle meeldis suveülikooli juures kõige rohkem Cabril Eco Rural'i külastus. Oli väga inspireeriv näha, kuidas kohalik kogukond hoiab elus traditsioonilisi käsitöid, kohalikke tooteid ja maaelu pärandit, arendades samal ajal kestlikku turismi. Linatöötlemise tutvustus ja kohalik gastronoomia olid suurepärane näide sellest, kuidas maaelu saab edukalt ühendada traditsiooni, kestlikkuse ja kohaliku arenguga.
- Rahvuspargi ala ja keskkonnaühenduste külastus. Ning kasulik töötuba CHARTER II teemal.
- Soovin samuti eriti kiita meie giidi Migueli, kes juhtis kogu programmi väga professionaalselt ja kannatlikult, vastates meie küsimustele ja lõputule uudishimule hea huumoriga.
- Portugali kaitsealade tundmaõppimine ja erinevad viisid, kuidas neid hallatakse.
- Huvitavad külastuskohad.

4. Mis sulle suveülikooli raames ei meeldinud?

- Ei oska millegi üle viriseda. Süüa oli palju aga maitses hästi.

- Ei ole sellist.
- Reisisaatja oleks pikkade bussisõitude vältel võinud tutvustada Portugali elu ja tänapäeva rohkem. Programmis lubatud ja just saarlasi puudutav palveränutee teenuste võrgustikku ei käsitletud, oleksime seda oodanud.
- Huvitav oli see, et osalesid inimesed kes inglise keelest üldse aru ei saanud. Oleks võinud osalemisvõimaluse kellelegi teisele anda, kes oleks saanud reaalset kasu sündmusest. Aga siin ei saa korraldaja midagi teha.
- Oleksin soovinud üht pikemat matka rahvuspargis. Mõistan, et kõik osalejad ei saa või ei jaksa matkata ja tuleb leida sobiv lahendus kõigile. Pakun välja anda valik kas pärast lõunat pikemalt puhata või mõnes töötoas osaleda ning teistel teha tund või paar matk.
- Söögipausid oleksid võinud olla lühemad ja oleks piisanud vähemast toidust. Kasuks oleks tulnud veidi rohkem vaba aega õhtuti, et jõuaks kiiremad tööasjad arvutis ära lahendada.
- Kohati oli programm üsna tihe ning sügavamateks aruteludeks või mõtete rahulikuks vahetamiseks jäi aega väheseks. Veidi rahulikum tempo või rohkem struktureeritud aruteluringe muudaks kogemuse veel paremaks.
- kohati oli minu jaoks liigne kulgemine, oleks tahtnud tempokamat programmi; väga oleks soovinud matkata - seda oleks saanud lahendada jagades grupi kaheks (ühed töötoas, teised matkal)
- Liiga palju süüa 🙂 Veidi rohkem oleks oodanud infot tee peal kohtade osas, kuhu sõitsime. Ringi liikudes mitmed giidid/koha tutvustajad ei oodanud gruppi, rääkisid paarile lähedal olevale inimesele. Veidi rohkem hingamisruumi programmis oleks hea olnud. Palveränutee osa jäi sisuliselt üldse ära.
- Selle reisi ajal ei olnud minu jaoks mitte ühtegi "ei meeldinud" olukorda
- Ei olnud midagi sellist mida märkida.
- Üldiselt olin suveülikooliga väga rahul. Ainus väike väljakutse oli väga tihe päevakava, mis jättis mõnikord vähe aega puhkuseks ja osalejate omavaheliseks mitteametlikuks suhtluseks.
- Liiga palju toidu äraviskamist.
- Liiga palju programmi.
- Mõnikord olid toidukorrad veidi üheülbalised, kuid toit ise oli kvaliteetne.
- Liiga vähe vaba aega.
- Toit oli natuke liiga raske. :)
- Arvestades suurt hulka külastatud kohti, hakkas kõik lõpuks veidi kokku sulama ning muutus keeruliseks konkreetseid paiku või kogemusi selgelt eristada ja meeles hoida. Programm oli väga sisukas ja huvitav, kuid tervikuna tundus see lihtsalt liiga pikk ja intensiivne.
- Soovis näidata võimalikult palju, kuid selle tõttu jäi veidi vähe aega aruteludeks osalejate ja heade praktikate esitlejate vahel.

5. Milliseid mõtteid said nendelt päevadelt oma piirkonna/organisatsiooni arendamiseks?

- Teiste kogemused, mida kasutada oma igapäeva töödes.
- Kohaliku toidu, kohalike lugude ja kultuuripärandi esile toomine.
- Mõtteid koostöö valdkonnas, kas just midagi otse üle võtta saab, aga inspiratsiooni annab ikka
- Traditsioonilised ja pärandit väärtustavad töötoad on võimalik teha väga lihtsate vahenditega huvitavaks.
- Saime ka kinnitust, et kultuuritee rajamine on piirkonna jaoks oluline, aga selle teenused ja haldamine peab olema läbimõeldud.
- Ise otseselt ettevõtlusega ei tegutse, ettevõtjad said kindlasti rohkem ideid. Kuna korraldame ka ise erinevaid sündmusi ja väljasõite siis korralduse poole pealt kindlasti oli õppida ajakasutust, erinevate inimestega arvestamist, konkreetsete sõnumite edastamist jne.
- Kuna Altmõisa on oma külalistele juba pikalt rääkinud, et kasvatame ise oma köögivilju ja ürte, oleme rajanud maja lähedusse ka väikese permapeenra, mida külalised saavad uudistada. Aroomiraja külastus erinevate kohalike maitsetaimedega andis inspiratsiooni seda mõtet

Altmõisas edasi arendada. See ei pea olema keeruliselt teostatav — piisab lihtsast permapeenrarajast koos sildikestega, mis tutvustab nii lastele kui suurtele meie kohalikke taimi.

- Sama palju andis hingele kohalike toodete pood koos kogukonnaköögiga — uhkus, millega nad oma pärandkultuurist räägivad ja seda külalistele edasi annavad, jäi siiralt meelde. Ka linatöötuba pidanud Paula oli oma tegemisest nii sütitatud ning jäi kõlama, kui lihtsate vahenditega on võimalik oma teadmisi ja kirge edasi anda. Ma ei ütle, et see, mida ta teeb, on lihtne, kuid et väheste vahenditega saab saavutada hea tulemuse.
- Kõik ei peagi olema keeruliselt teostatav, sageli piisab väga vähesest, et midagi tõeliselt sisukat luua.
- Otsida võimalusi kuidas kestlikkuse teemasid veel paremini esile tuua ja nende väärtust kommunikeerida. Julgustada ka teisi Lahemaa ja teiste rahvusparkide piirkondade loodusturismiettevõtteid taotlema EUROPARCi sertifikaati. Kasutada ka oma loodusturismi teenuste juures lisaks rohkem kohaliku pärimusega seotud tegevusi (nagu näiteks rahvamuusika, jms).
- Sain mitmeid mõtteid, kuidas siduda looduselamusi ja majutusteenuseid terviklikumaks külastuskogemuseks. Samuti kinnistus arusaam, kui oluline on tugev narratiiv, selgelt sõnastatud kontseptsioonid ning erinevate kohalike osapoolte koostöö piirkonna atraktiivsuse kasvatamisel.
- kestlikkuse mõtteviisi juurutamine on visa, aga kui on eestkõnelejad, siis nemad on nö müügimehed.
- See nõuab veel seedimist. Noppeid siit-sealt. Loodusturism, õppeprigrammid, külalislahkus, kestlikkus.
- None.
- Kuidas ajalugu tutvustada, kuidas kogukonna tööd veel huvitavamaks teha.
- Sain huvitavaid asukohti mida külastada ning kellega koostööd teha.
- Sain nii palju ideid, et ma ei suuda neid kõiki siin detailselt kirja panna. Kokkuvõtlikult: ammutasin inspiratsiooni nii uutest ja sobivatest ideedest – mida saab rakendada minu organisatsioonis ja koostöövõrgustikes (sh üksikisikute tasandil) – kui ka kogemustest, kus nägin võimalust teha asju veelgi paremini. Nii-öelda kasvatada seemnest suurem ja paremini toimiv idee.
- Sain kasulikke mõtteid kestliku turismi, kohalike tootjate toetamise ning kultuuripärandi sidumise kohta maaelu arenguga.
- Lihtsus ja autentsus on väärtus – eriti linatöötoas.
- Anda ettevõtjatele rohkem vastutust ning saada ideid, kuidas CHARTER II-ga edasi minna.
- Mind avaldas eriti muljet näidistalu. Usun, et sarnast kontseptsiooni saab luua ka meie piirkonnas.
- Traditsioonide ja teadmiste edasiandmine ning järjepidevus selles.
- Sain kinnitust, et tegutseme kestlikkuse vallas väga hästi ning et Sloveenia külastuse ajal peaksime korraldama tuure ja töötubasid suurema hulga väikeste kohalike teenusepakkujatega.
- Haridustalu oli ilmselt minu suurim inspiratsiooniallikas, sest see on midagi, mida saab realistlikult arendada ja rakendada ka meie enda piirkonnas. Kontseptsioon oli väga praktiline, hariv ja hästi kohandatav meie kohalikku konteksti.
- Peneda-Gerês rahvuspargi väike pood kohalike toodetega oli väga huvitav, kuid arvan, et meie pargis on sellise lahenduse jaoks veel liiga vara. Enne tuleb teha palju eeltööd, et selline idee päriselt ellu ärkaks.
- Püüame sertifitseerida haridusprogramme, mida pakume.

6. Kuidas jäid rahule majutusega? Kommenteeri oma vastust.

- Kõik oli suurepärane. Väga rahul. (15)
- Hotell oli puhas, hommikusöök hea. Ei häirinud see, et majutus oli kahekohalistes tubades.
- Isiklikult ei nurise, kuna toanaabriga palju koos reisinud ja igasuguste oludega harjunud. On väga keeruline täpselt teada millised toad on, kuid hea oleks, kui voodid oleksid eraldi (mitte kokku

lükatud), kui majutuvad võõrad inimesed ühes toas. Pigem õppetund, millega ise arvestada edaspidi.
- Väga mugav, puhas, korralik, 10/10.
- Hea kvaliteediga hotell. Mitmekesine hommikusöök.
- Jäin majutusega väga rahule. Majutus oli mugav, puhas ja hästi korraldatud ning toetas hästi nii puhkamist kui ka osalejate omavahelist suhtlust, mis selliste sündmuste puhul on väga oluline.
- väga hea! linnas olekul on omad plussid/miinused, aga eks linnamelu peab ka olema:)
- Majutusega jäin väga rahule, puhas, hoolitsev personal, hea hommikusöök.
- Toad olid suurepärased, puhtad ja mugavad.
- Hotell, teenused, toit - kõik oli väga hea.
- Kõik oli ideaalne.
- Valitud hotell asus mugavas kohas ja teenused olid kõrgekvaliteedilised. Arvestati ka osalejate vajadustega (sh toakaaslaste jaotus).
- Olin majutusega väga rahul. Hotell oli mugav, hästi korraldatud ja heas asukohas.
- Väga hea asukoht.

7. Kuidas jäid rahule toitlustusega? Kommenteeri oma vastust.

- Väga hea, ehkki võib kindlasti ka vähendada toidu hulka - väga rikkalik oli. Arusaadav, et suure grupi toitlustamisele kulub palju aega
- See oli nende kultuurile kohaselt, seega ok.
- Jäin rahule, väga meeldis, et serveeriti nii, et sai ise toitu võtta.
- Toidud olid kõik suurepärased, samuti sai õppida kohaliku toidukultuuri kohta. Ainus, et lõunasöögi aeg võiks ehk mõnel päeval olla lühem, näiteks 1 h, et jääks rohkem aega omal jalal avastada. Pikad õhtusöögid on toredad, aga lõuna võib vabalt olla 1 või 2 käiku ainult. Näiteks väike eelroog ja pearoog või pearoog ja magustoit, kohv.
- Toit oli väga maitsev ja hindan, et saime maitsta traditsioonilisi roogasid. Olen nõus horvaatidega, kes igatsesid enam värsket lisandit pigem rasvase toidu kõrvale. Arvutasime nalja pärast kokku, et päevas kulus toidukordadele ca 5+ tundi: 2-2,5 tundi lõunal ja õhtul + hommikusöök, mida sai siiski ise reguleerida.
- Jäin toitlustusega väga rahule. Toit oli kvaliteetne, mitmekesine ning ajastatud hästi vastavalt programmile. Toitlustus toetas kogu sündmuse üldist kvaliteeti ja lõi häid võimalusi ka vabamaks suhtlemiseks.
- Sööki peab olema koguseliselt vähem, sest lõuna ja õhtu vahele jäid ka liiga lühikesed vahed.
- Kuhjaga rahul. Väga hea toit igal pool, aga sellest toidukoomast annab nüüd välja tulla. Samas iseloomustab hästi seda maad ja külalislahkust.
- Meeldis toitlustamine, mis oli väga hästi organiseeritud ja põhines kohalikul toorainel ja traditsioonidel.
- Hästi, lõuna- ja õhtusöögi kohad huvitavad.
- Kohati liiga palju.
- Maitsev, aga palju.
- Väga rahul.
- Toit oli maitsev, kuid kordus veidi.
- Toidukorrad olid mitmekesised, tuues esile piirkonna unikaalsed omadused ja toidukultuuri, mis võimaldas kogu õppereisi kogeda tervikliku tervikuna.
- Olin toitlustusega väga rahul. Toit oli suurepärane ja meil oli võimalus proovida paljusid traditsioonilisi Portugali roogasid ja kohalikke tooteid. Ainus väike märkus on see, et portsjonid olid mõnikord üsna suured.
- Maitsev, kohalik.
- Aga nii palju toitu.
- Oli hea.
- Kõik oli väga hea.

- Kõikjal, kus sõime, oli toit suurepärane. Isiklikult oli minu jaoks liha veidi liiga palju – ootasin rohkem kalaroogasid. Toidukorrad muutusid ka mõne aja pärast veidi korduvaks, seega oleks mitmekesisem valik olnud parem.
- Toit oli üsna spetsiifiline ja iseloomulik kohalikule köögile. Toitu oli kogu programmi vältel piisavalt, kuigi ütleksin, et need, kes armastavad steike ja liharoogasid, said ilmselt parima kulinaarse kogemuse.
- Kõik oli ideaalne.
- Puudu oli salatist ja portsjonid olid liiga suured.

8. Millised on sinu tähelepanekud, kuidas võiks järgmisi rahvusvahelisi üritusi paremini korraldada? Mis peab kindlasti olema ja midagi kindlasti ei tohi olla?

- Arenduskoja poolne korraldus ja kommunikatsioon oli kõik suurepärane. Võiks olla veidi rohkem vaba aega õhtuti tööasjade lahendamiseks kuigi mõistan, et õhtusöögid on ka olulised suhtlemise kohad.
- Kindlasti peaksid ka järgmised rahvusvahelised sündmused sisaldama praktilisi näiteid, kohapealseid külastusi ja päriselul põhinevaid kogemuslugusid, sest just need annavad osalejatele kõige rohkem väärtust. Samuti võiks olla rohkem aega väiksemateks aruteludeks ja osalejate omavaheliseks mõttevahetuseks.
- Vältida võiks liiga tihedat ajakava, kus tegevused vahelduvad väga kiiresti ning osalejatel ei jää aega kogetu mõtestamiseks ega omavaheliseks suhtlemiseks. Hea tasakaal ametliku programmi ja vabamate vestluste vahel on selliste sündmuste puhul väga oluline.
- toonitada ikka seda söögi värki ja rohkem ettevõtjate külastusi ning looduses olemist
- Programmi arvestada ka hingamisruumi ja mitte nii palju süüa-juua.
- more free time
- Kuna ma jäin rahule, siis pigem saab eeskuju võtta.
- Järgmine võib olla samasuguse ülesehitusega, kõike oli parajalt. Hea oli, et ei olnud liiga palju siseruumides koosolekuid. Looduskaunite kohtade külastusel võiks veidi rohkem aega anda iseseisvaks avastamiseks.
- Sama huvitav programm ja hea korraldus.
- Veidi rohkem jalgsi liikumist.
- Oluline oleks kinni pidada kokku lepitud eelarvetest (Läti nåide). Suveülikooli korraldaja ülesanne peaks olema mahtuda eelarve piirodesse ja teha oma programm vastavalt sellele.
- Huvitav oleks seminaril kuulata ka partnerite oma tegevustest selle projekti raames - nt oli Ida-Harjul mingid kestlikku ettevõtlust puudutavad koolitused jms.
- Seminari osa saaks sisustada erinevate partnerite ülevaadetega projekti raames ellu viidud tegevustest.
- Väga meeldis, et arutelu töögrupid olid riikide põhised. Nii ei olnud keeleoskus takistuseks ja tekkis vabam arutelu.
- Söögilauas inimeste segamine oli hea mõte, peaks rohkem rakendama.
- Võimalusel võiks hotelli valikul jälgida voodite paigutust toas
- Selged ja konkreetsed juhendid päevaplaanis (matkade pikkused jne)
- Hea oli esimesel päeval omal käel aklimatiseeruda ja Porto linnaga tutvuda. Samuti oli tore õppimise vahelisel ajal vaba aeg linnakestes, mida võiks isegi olla pisut rohkem. Väga hea oli, et seminaripäev oli pigem alguses ning andis võimaluse kohe teiste riikide osalejatega ning nende vaatenurkade ja ametitega tutvuda. Ei oska välja tuua midagi, mida "kindlasti ei tohi olla".
- Kuigi sellel õppereisil oli ka vaba aega, oleks mõnes kohas veidi rohkem vaja olnud. Lennuaegade planeerimisel võiks kaaluda võimalust jätta linnas (Portos) paar tundi vaba aega, et mõtteid koguda, teha tähelepanekuid ja reflekteerida – see aitaks seni omandatud teadmisi paremini kinnistada.
- Üritus oli väga hästi korraldatud ning sisaldas head tasakaalu loengute, töötubade ja õppekäikude vahel. Tulevased rahvusvahelised üritused peaksid kindlasti jätkama praktiliste

näidete, kohalike algatuste külastuste ja osalejate omavahelise võrgustumise võimaluste pakkumist. Samuti on oluline säilitada interaktiivsed töötoad ja arutelud. Ainus asi, mida vältida, on liiga pikad päevakavad, kus pole piisavalt aega puhkuseks või mitteametlikuks suhtluseks.

- Tasakaal külastuste ning koostöö ja kogemuste analüüsimise aja vahel.
- Programm peaks kestma maksimaalselt 4 päeva ajavahemikus 9–16, ning õhtusöögini peaks jääma vähemalt 2 tundi pausi. Mul ei olnud piisavalt aega, et teha tööalaseid kõnesid ja vastata ametlikele e-kirjadele.
- Toitlustus võiks olla võimalikult mitmekesine.
- Võiks lisada mõne hea praktika näite perefarmist või väikeettevõtetest.
- Arvan, et see reis oli suurepärane ja peaks olema eeskujuks kõigile tulevastele õppereisidele, eriti majutuse osas.
- Mitmekesine programm heade praktikate näidetega.
- Nagu varem mainisin, püüame Sloveenias kindlasti tutvustada väiksemaid turismiteenuse pakkujaid, kes tegutsevad kestlikult. Samuti oleks hea näidata tegevusi, mida me selles projektis ellu viisime. Suurtel turismiobjektidel me kindlasti ei keskendu. :)
- Tulevased rahvusvahelised üritused peaksid kindlasti sisaldama praktilisi näiteid, õppekäike, kohtumisi kohalike sidusrühmadega ning võimalusi osalejate mitteametlikuks võrgustumiseks.
- Samal ajal soovitaksin veidi lühemaid ja vähem intensiivseid programme, vähemate külastuskohtade ja natuke rohkem vaba ajaga refleksiooniks, mitteametlikeks aruteludeks ja puhkuseks. Olen teadlik, et ka meie enda üritus oli väga intensiivne, kuid see kestis siiski vähem päevi.
- Head kohalikud giidid ja koordinaatorid, nagu Miguel, on kindlasti midagi, mida tuleks alati kaasata. Samas oleks olnud tore, kui ka rohkem võõrustava LAGi töötajaid oleks aktiivselt osalenud grupi juhendamises ja saatmises.

3.2. Järeldused

Suveülikooli üldhinnang oli osalejate tagasiside põhjal väga kõrge. Enamik vastanutest hindas korraldust suurepäraseks või väga heaks ning tõi esile programmi mitmekesisust, sisulist kvaliteeti ja sujuvat logistikat. Osalejad tundsid, et sündmus oli professionaalselt ette valmistatud, hästi juhitud ning pakkus väärtust nii teadmiste, kogemuste kui ka rahvusvahelise koostöö mõttes. Eriti hinnati võimalust näha erinevaid jätkusuutliku turismi praktikaid otse kohapeal ning mõista Portugali lähenemist kaitsealade, kogukondade ja ettevõtjate koostööle.

Tugevused:
Tagasiside põhjal oli suveülikooli suurim tugevus programmi sisuline ülesehitus. Osalejad tõid korduvalt esile, et programm oli mitmekesine, tasakaalus ja pakkus väärtust nii teoreetiliste teadmiste, praktiliste näidete kui ka kultuurilise kogemuse kaudu. Väga kõrgelt hinnati Cabril Eco Rurali külastust, Neiva jõe keskkonnaühenduse tegevusi, Peneda-Gerês rahvuspargi juhtimismudelit ning Portugali Geenivaramu tutvustust. Need näited pakkusid osalejatele konkreetseid ja rakendatavaid ideid, mida oma piirkondadesse üle kanda.

Oluliseks tugevuseks oli ka giid Miguel Faria töö, keda mainiti eraldi mitmetes vastustes. Tema professionaalsus, soe suhtlusstiil ja oskus luua vaba õhkkond mõjutasid oluliselt kogu õppereisi kvaliteeti. Samuti hinnati kõrgelt Arenduskoja korralduslikku panust, selget kommunikatsiooni ja sujuvat logistikat.

Rahvusvaheline võrgustumine oli osalejate jaoks üks suurimaid väärtusi. Kohtumised teiste riikide LEADER-tegevusgruppide, ettevõtjate ja kogukondadega lõid keskkonna, kus sai vahetada kogemusi, arutada ühiseid väljakutseid ning luua uusi koostöösuhteid. Mitmed osalejad tõid välja, et just omavaheline suhtlus ja ühised arutelud andsid neile kõige rohkem inspiratsiooni.

Parendusvajadused:
Kuigi üldine hinnang oli väga positiivne, tõid osalejad välja ka mitmeid parenduskohti, mis aitaksid tulevasi rahvusvahelisi üritusi veelgi tõhusamalt korraldada. Kõige sagedamini mainiti programmi intensiivsust. Mitmete osalejate hinnangul oli päevakava liiga tihe, jättes vähe aega puhkuseks, refleksiooniks ja mitteametlikuks suhtluseks. Samuti tõi osa osalejaid välja, et külastuskohtade rohkus muutis kogemuse lõpuks veidi üleküllaseks ning raskendas üksikute näidete meeldejätmist.

Teine korduv teema oli toitlustus. Kuigi toit oli maitsev ja kvaliteetne, peeti portsjoneid liiga suurteks ning toidukordi liiga ajamahukateks. Mitmed osalejad soovisid rohkem värskeid lisandeid, kergemaid roogasid ja lühemaid söögipause, et jääks rohkem aega sisutegevusteks või iseseisvaks avastamiseks. Samuti mainiti, et mõnes kohas oleks võinud olla rohkem infot külastatavate paikade kohta, eriti bussisõitude ajal. Mõned osalejad soovisid pikemat matka rahvuspargis või võimalust valida erinevate aktiivsustasemete vahel. Paar vastajat tõi välja, et palverännutee teema jäi oodatust vähem käsitletuks.
Inspiratsioon ja mõju

Tagasiside näitas selgelt, et suveülikool pakkus osalejatele rohkelt inspiratsiooni ja uusi ideid oma piirkondade ja organisatsioonide arendamiseks. Väga paljud vastajad tõid välja, et said kinnitust oma senistele tegevustele ning uusi mõtteid, kuidas siduda kultuuripärandit, loodusturismi ja kogukonnapõhist ettevõtlust. Cabril Eco Rurali näide mõjutas osalejaid eriti tugevalt, näidates, kuidas lihtsate vahenditega saab luua sisuka ja autentse turismitoote.

Mitmed osalejad tõid välja, et Portugali kogemus aitas mõista, kui oluline on narratiiv, kogukonna kaasamine ja traditsioonide edasiandmine. Samuti saadi ideid, kuidas tugevdada kestlikkuse põhimõtteid oma piirkondades, kuidas toetada kohalikke tootjaid ja kuidas arendada haridusprogramme, mis seovad looduse, kultuuri ja kogukonna.

Rahvusvaheline koostöö mõjutas osalejaid tugevalt. Kohtumised teiste riikide partneritega aitasid mõista, et paljud väljakutsed on sarnased ning lahendusi saab leida üksteiselt õppides. Mitmed osalejad tõid välja, et suveülikool aitas luua uusi kontakte ja tugevdada olemasolevaid suhteid, mis toetavad projekti jätkutegevusi.

Soovitused järgmisteks rahvusvahelisteks üritusteks:
Tagasiside põhjal võiks järgmiste ürituste planeerimisel arvestada vajadusega jätta rohkem hingamisruumi. Osalejad soovitasid lühemaid programme, vähem külastuskohti ja rohkem aega refleksiooniks, aruteludeks ja iseseisvaks avastamiseks. Samuti soovitati lisada rohkem kohalike ettevõtjate külastusi, pakkuda võimalust pikemaks matkaks ning tagada selgem info tegevuste iseloomu kohta (nt matka pikkus, vajalik varustus).

Oluline on säilitada praktiliste näidete ja kohapealsete külastuste osakaal, sest just need pakkusid osalejatele kõige suuremat väärtust. Samuti soovitati jätkata interaktiivsete töötubadega ning tagada, et partnerid saaksid tutvustada oma tegevusi projekti raames.

Toitlustuse osas soovitati pakkuda kergemaid roogasid, mitmekesisemaid valikuid ja lühemaid söögipause. Majutuse osas soovitati jälgida voodite paigutust kahe inimese toas ning võimalusel pakkuda rohkem privaatsust.

Kokkuvõttes näitas tagasiside, et suveülikool oli väga edukas ning pakkus osalejatele nii sisulist väärtust kui ka tugevat emotsionaalset kogemust. Parendusettepanekud on konstruktiivsed ja aitavad järgmisi rahvusvahelisi üritusi veelgi paremini planeerida, säilitades samal ajal kõik selle suveülikooli tugevused: professionaalse korralduse, sisuka programmi ja inspireeriva koostöö.